

МІНІСТЕРСТВО СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

**ІНСТИТУТ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЗАЙНЯТОСТІ УКРАЇНИ**

Кафедра психології

ПРОГРАМА ВИБІРКОВОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

**ВК 2.1.1 ЛЮДИНА В СОЦІУМІ: ПСИХОЛОГІЧНІ
АСПЕКТИ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ**

ПІДГОТОВКИ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ
денної та заочної форми навчання

ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ 05 «СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ»
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 053 «ПСИХОЛОГІЯ»

Київ – 2020

Програма вибіркової навчальної дисципліни «Людина в соціумі: психологічні аспекти наукового пізнання» для підготовки докторів філософії наукової спеціальності 053 «Психологія».

Розробник програми: кандидат філософських наук, доцент кафедри психології Смирнова О.П.

Рецензенти:

Пріб Г.А., доктор медичних наук, професор кафедри психології Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України

Матвієнко Л.І., кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України

Затверджено на засіданні кафедри *психології*.

Протокол № 3 від 08 жовтня 2020 р.

Схвалено Вченою радою Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України.

Протокол № 8 (160) від 29.10.2020 р.

©Смирнова О.П., 2020

©Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України (ІПК ДСЗУ), 2020

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Людина в соціумі: психологічні аспекти наукового пізнання» віднесена до циклу професійної підготовки за вибором аспіранта «Соціальна психологія, психологія соціальної роботи» і орієнтована на формування системного розуміння взаємодії людини з соціальним середовищем.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є психологічні аспекти взаємодії людини і соціуму

Міждисциплінарні зв'язки. Дисципліна «Людина в соціумі: психологічні аспекти наукового пізнання» відповідно до структурно-логічної схеми дисциплін, передбачених навчальними планами фаху, викладається після вивчення дисциплін циклу професійної підготовки за вибором навчального закладу.

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістовних модулів:

1. Людина як особистість і індивідуальність в соціально-психологічному вимірі
2. Особливості поведінки людей в організованих та неорганізованих соціальних спільнотах
3. Психологія поведінки людини в організації
4. Особистість як суб'єкт управління
5. Особистість як об'єкт управління і суб'єкт діяльності
6. Особистість в політиці і політична особистість: особливості виявлення
7. Психологічні механізми соціальної взаємодії в системі «людина – право»
8. Психологія антисуспільної поведінки
9. Релігійна свідомість і релігійний досвід
10. Релігійність та причини навернення до релігії
11. Імідж, авторитет і репутація як механізми соціально-психологічного впливу

I. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1.1 Мета викладання дисципліни: формування системного розуміння взаємодії людини з соціальним середовищем, актуалізація її соціалізації в умовах суспільної трансформації, особливостей психологічного виявлення в різних аспектах функціонування суспільства, дослідження поведінки на різних рівнях суб'єктності (індивідуальному, груповому та масовому).

1.2 Завданнями вивчення дисципліни є:

- розвиток практичних умінь вивчення особливостей взаємозв'язку особистості і суспільства, соціально-психологічних особливостей особистості, закономірностей її соціального розвитку;
- здатність до аналізу концептуальних засад соціальної поведінки особистості в групі;
- розуміння психологічних закономірностей і особливостей індивідуальної поведінки в системах управління;
- інтеграція знань з психології управління персоналом організації;
- розуміння сутності політичної соціалізації особистості як процесу і як явища;
- узагальнення практики використання соціально-психологічних технологій в політичній діяльності;
- засвоєння специфіки психологічних закономірностей у правовому регулюванні;
- розуміння психологічних механізмів, що породжують протиправну поведінку окремої людини;
- усвідомлення взаємозв'язку індивідуальної і суспільної свідомості на рівні форм масової поведінки;
- розуміння змісту індивідуальної поведінки та її зв'язку з масовою свідомістю;
- розуміння змісту психології релігійної віри та релігійності;
- формування індивідуального іміджу в контексті сучасної психологічної науки.

1.3 У результаті вивчення навчальної дисципліни аспіранти набувають таких компетентностей

Загальні вміння (компетентності):

Інструментальні компетентності:

- здатність до аналізу концептуальних засад соціальної поведінки людини;
- знання і вміння оперувати основними теоріями та поняттями в сфері взаємодії людини з соціальним середовищем;

- уміння визначати предметне поле наукового дослідження поведінки особистості в різних сферах суспільних відносин та взаємодії;
- усне спілкування рідною мовою у процесі дискусії;
- знання другої мови при оволодінні іншомовними джерелами;
- комп'ютерні навички для здійснення ефективної комунікаційної взаємодії (використання мережі Інтернет для опанування рекомендованих електронних джерел, робота у Microsoft Office Power Point при підготовці доповіді з презентацією);
- навички управління інформацією для виокремлення тенденцій в психологічних особливостях поведінки людини, різних соціальних груп і об'єднань, загальних рис соціально-психологічного стану суспільства (уміння знаходити та аналізувати інформацію з різних джерел);
- навички прийняття обґрунтованих управлінських рішень з питань закономірностей і особливостей виявлення індивідуальної, групової та масової психології.

Міжособистісні компетентності:

- уміння працювати в команді;
- здатність до критики та самокритики під час дискусій;
- уміння донести до фахівців і нефахівців інформацію, ідеї, проблеми, рішення та особливості власного досвіду в сфері професійної діяльності;
- навички та уміння формування міжособових стосунків у колективі при обстоюванні власної позиції під час дискусії;
- знати і дотримуватись норм поведінки і моралі, професійної етики в міжособистих стосунках при виконанні професійних обов'язків;
- розуміння традицій і звичаїв інших культур, уміння проявляти толерантне ставлення;
- уміння критично оцінювати явища, ситуації, діяльність осіб, спираючись на отримані знання.

Системні компетентності:

- здатність використовувати свою світоглядну та громадянську позицію у вирішенні професійних задач;
- здатність застосовувати знання на практиці;
- здатність до навчання;
- здатність критично мислити і генерувати креативні ідеї та вирішувати важливі проблеми на інноваційній основі;
- здатність працювати самостійно при опрацюванні джерел, підготовці доповіді з презентацією; підготовці альтернативних підходів до висвітлення теми дискусії;
- бажання досягти успіху при обговоренні тем доповідей з презентацією;

- здатність адаптуватись до нових ситуацій у професійній діяльності;
- знати принципи здорового способу життя і дотримуватись їх у своїй життєдіяльності, пропагувати здоровий спосіб життя.

Спеціальні (фахові) вміння (компетентності):

- інтегрувати знання стосовно соціалізації людини та її виявлення в сучасних умовах;
- розуміти соціально-психологічні чинники і механізми формування та виявлення людини в процесі соціальної взаємодії;
- вміти пояснити особливості індивідуальної поведінки людини в організованому і неорганізованому соціальному середовищі;
- вміти пояснити природу політичного лідерства та особливостей політичної поведінки людини;
- знати та розуміти сутнісні характеристики політичної, правової та релігійної свідомості і самосвідомості людини;
- розкрити психологічні детермінанти правової та злочинної поведінки людини;
- вміти визначити індивідуальні та соціально-психологічні чинники релігійної віри та навернення до віри;
- вміти пояснити особливості особистості керівника;
- здійснювати експертну оцінку стану людини та впроваджувати рекомендації з оптимізації її трудової діяльності;
- застосувати соціометричні методи дослідження соціометричного статусу людини в групі;
- знати основні проблеми психології формування індивідуального іміджу в контексті сучасної психологічної науки;
- використовувати психологічні знання створення іміджу в професійній діяльності.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться
90 год./ 3 кредити ЄКТС

II. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Людина як особистість і індивідуальність в соціально-психологічному вимірі

Поняття особистості в соціології та загальній психології. *Особистість в соціальній психології*. Діалектика біологічного і соціального. Особистість як об'єкт і суб'єкт соціально-психологічної феноменології. Особистість і суспільство, проблеми співвідношення.

Основні концепції особистості в соціальній психології: функціонально-рольова і сутнісна.

Соціально-психологічний аспект особистості: поняття, сутність. Особистість в групі. Статус та роль як ведучі соціально-психологічні характеристики особистості. *Статус* особистості як показник її становища в групі, в системі комунікативних, інтерактивних та перцептивних вимірів. Види статусів.

Соціальні ролі: поняття, сутність. *Рольова структура* особистості. Зовнішній і внутрішній рольові конфлікти. Соціальні позиції: поняття, сутність, специфіка. Позиція як інтегральна система вибірових відносин. Поняття соціального контролю.

Соціальна установка як центральний елемент позиції. Структура соціальної установки: емоційний, когнітивний та поведінковий компоненти. Функції соціальної установки. Співвідношення понять установки у соціальній та загальній психології. Шкали для вимірювання соціальної установки. Соціальна установка та поведінка.

Соціалізація індивіда: поняття та зміст процесу. Відмінність поняття «соціалізація» від понять «розвиток» і «виховання» особистості.

Теоретичні підходи до процесу соціалізації: соціогенетичний, біогенетичний, психогенетичний підходи, теорія ролей. Соціалізація індивіда у широкому і вузькому розумінні. Особливості соціалізації в основних сферах становлення особистості (в діяльності, спілкуванні, самосвідомості).

Підходи до визначення основних етапів соціалізації. Основні стадії соціалізації та їх особливості. Інститути соціалізації (сім'я, школа, трудовий колектив, ЗМІ тощо). Основні та другорядні інститути соціалізації. Основні аспекти соціалізації: типологізація та індивідуалізація. Особистісна та соціальна ідентичність.

Диспозиційна концепція регулювання соціальної поведінки особистості В.О.Ядова. Формування ієрархічної структури диспозицій особистості.

Аттитюди: поняття, функції, структура. Соціальні цінності і реальна поведінка. Ставлення до інших людей як типова поведінка в суспільстві та взаємодії з іншими.

Концепція розвитку особистості у відносно стабільній групі А.В.Петровського. Фази розвитку особистості в групі: адаптація, індивідуалізація, інтеграція.

Тема 2. Особливості поведінки людей в організованих та неорганізованих соціальних спільнотах

Поняття «соціальна спільнота» в соціології та в соціальній психології. Організовані соціальні спільноти, їх класифікація. Неорганізовані (масові) соціальні спільноти, їх класифікація.

Особливості поведінки людей в групових (організованих) соціальних спільнотах. Поняття «соціальна група» в соціальній психології. Соціальна група як об'єкт соціальної психології.

Основні характеристики групи: композиція групи, структура групи, групові процеси, групові норми і цінності, система групових санкцій і очікувань. Класифікація соціальних груп за різними критеріями. Групи великі, середні, малі: поняття, основні ознаки.

Поняття «велика соціальна група». Типологія великих соціальних груп. Відмінність великих соціальних груп та масових соціальних спільнот. Зміст і структура психології великих соціальних груп.

Особливості функціонування великих соціальних груп. Регулятори поведінки людей у великих соціальних групах. Групова свідомість і груповий спосіб поведінки. Психологічні способи контролю та регулювання діяльності і поведінки у великих соціальних групах. Поняття менталітету. *Громадянське суспільство* і громадянська самосвідомість.

Мала соціальна група як динамічне утворення. Динамічні характеристики групи. Розвиток малої соціальної групи. Соціально-психологічні детермінанти виникнення малої групи.

Етапи розвитку групи. Колектив як вищий рівень розвитку групи.

Процеси групової діяльності та їх динаміка. Процес створення мікрогруп та його психологічні наслідки. Процес прийняття групових рішень: його сутність та особливості. Процес групового тиску. Поняття конформізму та нонконформізму. Процеси керівництва та лідерства. Лідерство в малій групі: поняття, теорії лідерства, стилі лідерства. Конфлікт в групі та його причини.

Внутрішньогрупові феномени: конформність, згуртованість, сумісність, конфлікт. Ефективність групової діяльності.

Соціометричні методи дослідження міжособистісних стосунків. Поняття соціометрії та її сутність. Техніка соціометричного дослідження. Комунікативні критерії та основні вимоги до їх визначення. Гностичні критерії та особливості їх визначення. *Соціометричне дослідження*, основні етапи та їх характеристика. Соціоматриця: поняття, особливості побудови. Соціограма: поняття, види. Соціометричний індекс та коефіцієнти. Соціометричний статус особистості: поняття, зміст, значення. Можливості соціометрії.

Поняття неорганізована соціальна спільнота. Основні ознаки неорганізованих спільнот. Неорганізовані соціальні спільноти як суб'єкти масової поведінки. *Натовп* як суб'єкт масової поведінки. Вплив натовпу на поведінку людини.

Тема 3. Психологія поведінки людини в організації

Поведінка людини на робочому місці. *Рольова і статусна поведінка* як результат взаємовпливу. Соціальна ідентичність як функція групової належності.

Організаційна поведінка і організаційна культура.

Мотивація: основні концепції мотивації трудової поведінки. Системи стимулювання, винагороди і покарання як підходи до управління організаційною поведінкою. Філософія винагороди. Гроші як форма винагороди. Проблеми економічного стимулювання. Підходи до стимулювання і моделі організаційної поведінки.

Індивідуальний розвиток в організації: основні підходи в рамках різних моделей організаційної поведінки.

Проблеми працівників: причини, класифікація, підходи. Особливості дисципліни, культури і етики.

Стреси. Вплив стресів на організаційну поведінку. Причини виробничих стресів. Стрес-менеджмент в організації. Консультативний менеджмент як підхід до зменшення стресових факторів і вирішення проблем працівників. Форми консультування.

Спільна діяльність як організована система активності індивіда в процесі створення об'єктів матеріальної і духовної культури. Ознаки спільної діяльності: просторова і часова присутність учасників, спільна мета, органи керівництва, міжособистісні стосунки між учасниками, розподіл процесу спільної діяльності.

Структура спільної діяльності: спільна мета, спільний мотив, спільні дії, загальний результат.

Стратегії поведінки учасників у спільній діяльності: сприяння як дієва допомога іншим, активна допомога іншим в досягненні загальної мети, протидія досягненню цілей іншими учасниками, ухиляння від взаємодії.

Поняття про сумісність в спільній діяльності. Види сумісності: соціально-психологічна, психологічна, міжособистісна, групова.

Згуртованість в спільній діяльності. Види згуртованості: ідейна, ділова, соціально-психологічна. Рівні групової згуртованості. Груповий тиск.

Фактори успішної спільної діяльності. Зовнішні фактори: суспільні цінності, суспільно значуща мета існування групи, формально заданий розподіл ролей, формально задана установка на вирішення задач. Внутрішні фактори: ціннісно-орієнтаційна спрямованість особистості, реальне виконання ролей, емоційно-стилеві особливості групи.

Природа виробничих відносин. Комунікативні процеси в організації, їх значення і направленість. Комунікативні потреби людей. Проблеми комунікації на роботі. Зворотний зв'язок: важливість, принципи, специфіка використання.

Виробничі відносини і задоволеність працею. Конструктивні і деструктивні виробничі відносини.

Формування організаційної поведінки через включення в систему формальних і неформальних відносин в організації.

Процес адаптації як вплив організації на людину. Трудова участь. Вплив різних типів виробничих відносин на розвиток організації.

Тема 4. Особистість як суб'єкт управління

Керівництво в організації. Особистість керівника і управлінські ролі: переваги і недоліки, особливості і способи впливу на групову поведінку в залежності від стилю, ролі і управлінської ситуації.

Керівник в організації. Керівник як посадова особа. Керівник як людина, як особистість, як індивідуальність. Основні теоретичні підходи до особистості керівника в психологічній науці. *Теорії лідерства*, їх загальна характеристика. Харизматична теорія або теорія рис, її загальна характеристика. Синтетична теорія, її загальна характеристика. Ситуативна теорія, її загальна характеристика. Психологічний портрет керівника за Р.П.Кричевським. Біографічний підхід в психології управління.

Особистість в процесі управління. *Психологічні особливості особистості керівника.* Внутрішні фактори управління (психічні процеси, психічні стани, властивості особистості). Специфіка психічних пізнавальних процесів в управлінській діяльності. *Сприймання* як соціальна перцепція. Субординаційна та координативна соціальна перцепція. Особливості сприймання керівником підлеглих. Особливості сприймання керівника підлеглими. Ефекти та феномени соціальної перцепції в управлінні.

Психологічні способи управлінського впливу: навіювання, зараження, наслідування, переконання. Прихований психологічний вплив. Маніпуляція як вид психологічного впливу.

Лідерство і лідерська поведінка. Моделі лідерства.

Відносини між формальним і неформальним лідером як джерело організаційного розвитку, нових форм організаційної поведінки і конфлікту.

Тип або стиль (типовий стиль) керівництва: поняття, види. *Авторитарний* стиль, специфіка його діяльнісного виявлення. *Демократичний* стиль, специфіка його діяльнісного виявлення. *Ліберальний* стиль, специфіка його діяльнісного виявлення. Орієнтації керівника за ознакою взаємозв'язку з підлеглими.

Авторитет керівника. Поняття авторитету в психологічній науці. Сутність авторитету. Форми виявлення та існування авторитету. Навіювання і наслідування як психологічні механізми спонукального впливу. Форми авторитету керівника: моральний, функціональний і формальний. Моральний авторитет керівника, його природа та значення, Функціональний авторитет керівника, його природа та значення. Формальний авторитет, його природа та значення. Взаємозв'язок авторитету та стилю керівництва. *Псевдоавторитет керівника:* поняття, види.

Соціально-психологічна компетентність керівника як основа психологічної підготовки до здійснення управлінської діяльності.

Особисті якості, які впливають на ефективність управління. *Успішний керівник*. Особисті риси успішного керівника. Психологічні фактори успішного керівництва. Залежність успіху від стилю керівництва. Причини неуспішного керівництва. Особисті і професійні кризи. Фрустрація. Стрес: поняття, психологічна картина. Фази стресу. Поняття стресостійкості. *Ортобіоз керівника*.

Тема 5. Особистість як об'єкт управління і суб'єкт діяльності

Поняття «людський фактор» і «особистість» як відображення технократичних і гуманістичних установок в управлінській діяльності. *Особистість як об'єкт управління*. Інституційні і психологічні рівні підкорення.

Характерологічні особливості особистості. Акцентуований і неакцентуований характер. Залежність ефективності професійної діяльності від біографічних характеристик, здібностей і рис особистості. Поняття професіограми і психограми. Методи вивчення особистості.

Типологія особистості в трудовій діяльності. Теоретична особистість. Економічна особистість. Естетична особистість. Соціальна особистість. Політична особистість. Релігійна особистість.

Психологічні характеристики виконавської діяльності: цілеспрямованість – безцільність, умотивованість – незацікавленість, самостійність – залежність, організованість – стихійність, відповідальність – безвідповідальність, компетентність – некомпетентність, творчість – рутинність.

Психологічні профілі виконавців. Творчий, самостійний, компетентний, шукаючий тип. Зверхнормативний, цілеспрямований, зацікавлений, організований тип. Регламентований тип. Пасивний тип. «Перетворювач» вказівок керівника. Низькомотивований тип. Унікаючий тип. Труднокерований тип та його різновиди (лінивий, злий, безпомічний, емоційно залежний, вразливий, заляканий, самовпевнений, заздрісний тощо).

Психологічні закони управління та врахування їх в управлінні підлеглими. Закон залежності сприйняття людьми зовнішніх впливів від особливостей їх психічних структур. Закон неадекватного сприйняття людьми один одного. Закон неадекватної самооцінки. Закон розмивання змісту управлінської інформації. Закон самозбереження.

Соціальний (адміністративний) вплив на підлеглих, його можливості і обмеження. Психологічна структура особистості як адресат психологічного впливу. *Засоби психологічного впливу*: переконання, навіювання, зараження, наслідування, прохання, примус, маніпуляція. Маніпулювання як реалізація прихованого інтересу. Методи маніпулювання. Використання соціально-психологічних засобів для маніпулювання.

Мотивація як фактор впливу на підлеглого. Піраміда потреб А. Маслоу. Таблиця мотивації Д. Френсіса і М. Вудкока.

Тема 6. Особистість в політиці і політична особистість: особливості виявлення

Особистість і політика: концепція взаємозв'язку. Об'єктивне та суб'єктивне ставлення до індивіда. Підкорення та інтерес як основні поняття даних позицій.

Поняття та психологічний зміст влади. Сутність та структура влади. *Види влади*. Специфіка політичної влади та її сприйняття. *Суб'єкти політичної влади* та їх сприймання. Суб'єктивний аспект владних відносин. Проблема *мотивації влади*.

Влада як інструмент. Влада як самоцінність. Компенсаторна концепція влади. Політпотребнісна концепція С.Каверіна.

Класифікація джерел влади (Д.Френч).

Легітимність політичної влади. Психологічні основи легітимності влади. Легітимність і ефективність влади. Типи легітимності. Політико-психологічні фактори делегітимізації влади.

Політична еліта: поняття, основні ознаки. Типологізація політичної еліти. Критерії типологізації. Функції політичної еліти.

Національна еліта: поняття, шляхи формування. *Типи політичної еліти в Україні*.

Політична соціалізація: поняття, типи, етапи.

Механізми політичної соціалізації на загальносоціальному, соціально-психологічному та індивідуально-психологічному рівнях. Основні *вікові стадії політичної соціалізації* та їх особливості. *Генеza політичної свідомості* і політичного мислення по Дж. Адельсону: вісім основних новоутворень 11-18 років. Основні *системи політичної соціалізації*: система цілеспрямованої соціалізації, стихійна соціалізація, самовиховання та самоосвіта. *Ресоціалізація та десоціалізація*: поняття, сутність.

Особистість і політична поведінка. Політична компетентність. *Політична активність* і *політична пасивність*. Політичне відчуження. Політична ідентичність. Політична суб'єктність. Політичні потреби і мотиви. *Види політичної поведінки*. *Організована та стихійна поведінка*.

Політична участь: позиції громадянина. Деякі особливості політичної участі або неучасті в тоталітарному та демократичному суспільстві. Національна ідея та нормативний тип особистості. *Інакомислення*.

Політико-психологічні якості особистості. *Політичний лідер і політичне лідерство*: загальні уявлення. *Авторитет як умова лідерства*. Авторитет справжній і псевдоавторитет.

«Політичний образ» як стержень політичної психології лідера. Домінування та підкорення як психологічні феномени лідерства. Психологічні механізми впливу лідерів на громадян. *Типи лідерів*. Особистісно-психологічні риси лідера. Імідж лідера.

Тема 7. Психологічні механізми соціальної взаємодії в системі «людина – право»

Соціальні норми як регулятор суспільної поведінки, як соціально спрямовані вимоги, як моделі, зразки поведінки людей в соціумі. Основні *властивості соціальної норми*: корисність, обов'язковість, фактична реалізація.

Право як формалізовані суспільні норми має такі основні ознаки: текстуальне закріплення; видання і скасування в офіційному, встановленому законом порядку, чіткий і однозначний опис варіанту поведінки або її меж, наявність санкцій за їх порушення, забезпечення дотримання силою держави.

Мораль як альтернативна система регулювання соціальної поведінки. Характерні *ознаки моральних норм*: відсутність текстуального закріплення, внутрішнє стосовно людини закріплення на основі моральних цінностей особистості, наявність неформальних санкцій за порушення у формі суспільного осуду. Взаємозв'язок Соціальної і моральної нормативних систем.

Правова поведінка як різновид людської поведінки, як нормативна поведінка. Загальні *ознаки правової поведінки*: соціальна значимість, чітка регламентованість, підконтрольність державі, наявність юридичних наслідків. *Правове регулювання поведінки*: поняття, соціально-психологічні механізми.

Правосвідомість як одна з форм суспільної свідомості. Індивідуальна правосвідомість як психологічний механізм право слухняної поведінки. Різновиди правосвідомості *за рівнем усвідомлення* необхідності права та *рівнем проникнення в сутність* права: буденна правосвідомість, професійна правосвідомість, наукова, теоретична правосвідомість. Різновиди правосвідомості *за суб'єктами* (носіями): суспільна правосвідомість, групова правосвідомість, індивідуальна правосвідомість. Дефекти правосвідомості та соціальні відхилення.

Девіантна поведінка як системне порушення особистістю нормативної поведінки. Основні види девіантної поведінки: правопорушення, алкоголізація та наркотизм. Самовиправдання і захист як найбільш поширені психологічні механізми індивідуальної девіантної поведінки. *Делінквентна поведінка* як різновид девіантної поведінки.

Тема 8. Психологія антисуспільної поведінки

Поняття особистості злочинця. Особистість злочинця як один із найбільш важливих і складних об'єктів вивчення в юридичній психології.

Детермінація злочинної поведінки: поняття, основні наукові підходи. *Біологізаторські концепції особистості злочинця*; антропологічний напрям, генетичний напрям, фрейдизм, аналітична психологія К.Юнга. *Соціологізаторські концепції особистості злочинця*: індивідуальна психологія А.Адлера, теорія диференційного зв'язку Е.Сатерленда, теорія

аномії Р.Мертон, концепція нейтралізації С.Сайкса та Т.Матзи, Теорія стигматизації Ф.Танненбаума.

Структура особистості злочинця. Основні рівні особистості злочинця: *вроджені особливості* (темп психічної активності, сила і рухливість психічних процесів, стійкі емоційні властивості та інші параметри, котрі стосуються темпераменту); *сукупність стійких якостей*, що сформувались в процесі індивідуального розвитку і проявляються у вигляді типових реакцій і поведінки; *соціальна спрямованість* особистості, ієрархія її цінностей і моральних установок. Особистість як цілісна специфічна система, у якій особливим чином взаємодіють різні рівні структури, утворюючи різні типи антисуспільної спрямованості: асоціальний, антисоціальний, суспільно-небезпечний, кримінальний.

Фактори, ознаки і критерії *психічного розвитку особистості* злочинця: інтелектуальні, емоційно-вольові. Співвідношення соціальних і біологічних факторів у процесі формування особистості злочинця.

Варіанти неблагополучного розвитку особистості: вербалізм, синдром рухової розгальмованості, варіант хронічної неуспішності, інфантилізм затримки психічного розвитку, агресивної поведінки та негативізму.

Соціально-психологічні особливості особистості злочинця: деформованість ціннісних орієнтацій, підвищений рівень притязань, відсутність навичок соціально-адаптивних способів поведінки.

Тема 9. Релігійна свідомість і релігійний досвід

Загальна характеристика релігійної свідомості, її *структура*. *Функції* релігійної свідомості. *Етапи розвитку* релігійної свідомості. *Релігійна самосвідомість*. Співвідношення понять релігійна свідомість і релігійний досвід.

Поняття релігійного досвіду. Природа релігійного досвіду, його місце в релігії і функції в системі обґрунтування релігійної віри. *Об'єкт* релігійного досвіду з психологічної точки зору. *Суб'єкт* релігійного досвіду з психологічної точки зору. Психологічні особливості ранніх форм релігійного досвіду (обрядовість, релігійні афекти тощо).

Види релігійного досвіду. Основні підходи до розуміння релігійного досвіду: релігійний досвід як *взаємодія з вищим колективним рівнем психіки*; релігійний досвід як *психічна патологія*; релігійний досвід як *зустріч надприродним, містичним*.

Фізіологічна природа релігійного досвіду. Зміни станів свідомості в системі релігійного досвіду. Зміни емоційних станів психіки. Зміни самосвідомості і самоідентичності особистості.

Методи досягнення зміни станів свідомості. *Медитаційні* практики. *Психосоматичні* методи. *Дихальні* методи. Використання психоактивних препаратів. Зміна стану свідомості і релігійна *космогонія*. Культурологічні аспекти зміни станів свідомості.

Тема 10. Релігійність та причини навернення до релігії

Поняття релігійності. Основні причини навернення до релігії. Соціально-психологічні особливості релігійної особистості.

Типи релігійності. Зовнішня релігійність та її характеристика. Внутрішня релігійність та її характеристика. Персональна релігійність та її психологічна характеристика. Аперсональна релігійність та її психологічна характеристика.

Релігійність: мотиваційний та функціональний вимір. Мотиваційний аспект виникнення, формування, розвитку і функціонування релігії – як усе те, що наводить людину до релігії, що приваблює в ній, потреби, які задовольняє релігія. Функціональний аспект релігії – як її вплив на психіку особистості, а відповідно, і на людські взаємини, суспільні відносини.

Поняття релігійної зрілості. Критерії релігійної зрілості.

Вплив релігійної особистості на її самопочування та самореалізацію (психотерапевтичний аспект релігії). Особистісні аспекти нетрадиційних культів (позаконфесійні течії).

Психологічні типи віруючих в акцентуаціях особистості (гештальтний, істероїдний, екзальтований тощо). Способи виявлення акцентуацій через «свідчення» та «життєпис». Психологія святості по У.Джемсу.

Релігійність як риса українського національного характеру. Роль релігії і церкви у збереженні та зміцненні української національної самосвідомості.

Психологічні аспекти відносин: суспільство – релігійна спільнота – особистість.

Культура і релігійний досвід (проблема визначення обумовленості змісту релігійного досвіду впливом культури).

Психологічні особливості релігійності українців. Взаємозв'язок релігійності з інтровертованістю, емотивністю, індивідуалізмом у структурі українського національного характеру.

Психологічні тенденції релігійності в сучасній Україні.

Тема 11. Імідж, авторитет і репутація як механізми соціально-психологічного впливу

Феноменологія іміджу. Причини підвищеної уваги до іміджу в сучасному світі. Іміджологія як науково-прикладна сфера знань. Іміджологія і психологія іміджу: спільне, відмінне. Сучасні підходи до визначення поняття «імідж».

Поняття іміджу, його соціально-психологічна структура. Взаємозв'язок понять: «імідж», «репутація», «авторитет», «образ». Роль іміджу в сучасному суспільстві. Психологічні і соціально-психологічні функції іміджу. Види іміджу. Імідж в маркетингу, рекламі, менеджменті, політиці, бізнесі. Іміджева регуляція політичної поведінки.

Основні підходи до *проблеми іміджу в зарубіжній психології*: вивчення психології соціальних груп і групової поведінки, символічний інтеракціонізм, соціальний психоаналіз, когнітивна психологія. Теорії А.Адлера та Г.Юнга, їх використання в іміджмейкінгу. Теорії Ч.Осгуда і Дж. Келлі. Теорія соціальних уявлень С. Московичі. Мотиваційні теорії іміджу. Теорія когнітивної відповідності.

Теоретичні основи *психології іміджу у вітчизняній науці*: теорія образу і теорія діяльності, дослідження спілкування, соціальної перцепції і соціальної поведінки. Системний і діяльнісний підходи. *Сучасні концепції*: соціальної установки, атракції, управління враженням, громадської думки, імпліцитної теорії особистості, атрибуції тощо. Імідж як різновид

III. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова:

1. Ануфрієва Н.М. та ін. Соціальна психологія: Навч.-метод. посібник. Рекомендовано МОН України / Н.М. Ануфрієва та ін. - К.: Каравела, 2009.- 216с.
2. Андреева Г.М. Социальная психология: Учебник. – 5-е изд., испр. и доп. / Г.М.Андреева - М.: Аспект Пресс, 2002. – 364с.
3. Власова О.І. Соціальна психологія організацій та управління: Підручник. Затверджено МОН України / О.І.Власова, Ю.В.Ніконенко - К.: Центр учбової літератури, 2010. – 398с.
4. Волянська О.В. Соціальна психологія: Навч. посібник / О.В.Волянська, А.М.Ніколаєвська Рекомендовано МОН України - К.: Знання, 2008.-275 с.
5. Крысько В.Г. Социальная психология: Учебник / В.Г.Крысько - М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2002.-448с.
6. Москаленко В.В. Соціальна психологія: Підручник Затверджено МОН України / В.В.Москаленко - К.: Центр.навч.літ-ри, 2005.-624с.
7. Майерс Д. Социальная психология: Учеб. пособие. – 5-е междунар. изд.: Пер. с англ. / Д. Майерс - СПб.: Питер, 2000. – 688с.
8. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: Навч. посібник / Л.Е. Орбан-Лембрик / Рекомендовано МОН України К.: Академвидав, 2005. – 448с.
9. Парыгин Б.Д. Социальная психология. Проблемы методологии, истории и теории / Б.Д.Парыгин - СПб.: ИГУП, 1999. – 592с.
10. Циба В.Г. Соціальна психологія: Навч. посібник. Рекомендовано МОН України / В.Г.Циба, Ю.Ж.Шайгородський - Полтава: Дивосвіт, 2009. – 335с.
11. Брич В.Я. Психологія управління: Навч. посібник Рекомендовано МОН України/ В.Я.Брич, М.М.Корман - К.: Кондор, 2013. – 384с.
12. Карамушка Л.М. Психологія управління: Навч. посібник / Л.М.Карамушка - К.: Міленіум, 2003. – 344с.
13. Орбан-Лембрик Л.Е. Психологія управління: Навч. посібник. Рекомендовано МОН України / Л. Е.Орбан-Лембрик - К.: Академвидав., 2003. – 568с.
14. Савельєва В.С. Психологія управління: Навч. посібник. Рекомендовано МОН України / В.С.Савельєва - К.: Професіонал, 2005. – 320 с.
15. Ходаківський Є.І. Психологія управління. 2-ге видання: Навчальний посібник Рекомендовано МОН України / Є.І. Ходаківський -К.: ЦУЛ, 2009. – 608 с.
16. Головатий М.Ф. Політична психологія: Підручник. Затверджено МОН України / М.Ф.Головатий -К.: Центр учбової літератури, 2009.- 400с.
17. Под ред. А.А. Деркача Политическая психология: Учеб. пособие / А.А.Деркач и др. - М.: Академический проект, 2001.-858с.
18. Бочелюк В.Й. Юридична психологія: Навч. посібник. Рекомендовано МОН України / В.Й.Бочелюк -К.: ЦУЛ, 2010. – 336 с.
19. За ред. Я.Ю.Кондратьєва Юридична психологія: Підручник. Рекомендовано МОН України/ Кондратьєв - К.: Видавнич. Дім «Ін Юре», 1999.-352с.

20. Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія: Підручник. – 2-е вид., перероб. і доп. Затверджено МОН України / В.О.Коновалова, В.Ю.Шепітько - К.: Право, 2008.-240с.
21. За ред. В.Т. Нора Основи загальної та юридичної психології: Курс лекцій. Навч. посібник / Н.Р. Бобечко, В.П. Бобечко, І.В. Жолнович - К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. – 224с.
22. Орбан-Лембрик Л.Е. Юридична психологія: Навч. посібник. Рекомендовано МОН України / Л.Е. Орбан-Лембрик, В.В.Кошинець - Чернівці: Книги- XXI, 2007.- 448 с.
23. Москалець В.П. Психологія релігії: Посібник. Рекомендовано МОН України / В.П.Москалець -К.: Академвидав, 2004. – 240с.
24. Лубський В.І., Предко О.І. Психологія релігії: Підручник і хрестоматія. – Ч. 1. / В.І.Лубський, О.І. Предко -К.: «Центр учбової літератури», 2004. – 208 с.
25. Сафронов А.Г. Психология религии: Монография / А.Г. Сафронов -К.: Ника-Центр, 2002. – 224 с.
26. Перельгина Е.Б. Психология имиджа / Е.П.Перельгина. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 223с.
27. Харцій О.М. Візуальна психодіагностика / Навч: посіб. (модульний варіант) / О.М.Харцій. – Львів, «Магнолія 2006». 2012. – 224с.
28. Почепцов Г.Г. Имиджелогия / Г.Г.Почепцов. – К. : «Ваклер», 2004. –576с.

Допоміжна

1. Андриенко Е.В. Социальная психология: Учеб. пособ. / Е.В.Андриенко. – К. : ТОВ «Кондор», 2010. – 320с.
2. Еникеев М.И. Социальная психология: Учеб. для вузов / М.И.Еникеев – М. : Изд-во ПРИОР, 2000. – 160с.
3. Зелінська Т.М. Соціальна психологія: Посіб. / Т.М.Зелінська – К. : ТОВ «Кондор», 2010. – 216с.
4. Крысько В.Г. Словарь-справочник по социальной психологии / В.Г.Крысько – СПб. : Питер, 2003. – 416с.
5. Коваленко А.Б. Соціальна психологія: Підручник / А.Б.Коваленко, М.Н. Корнєв – К.: Геопринт, 2006. – 393с.
6. Немов Р. Социальная психология. Краткий курс / Р.Немов. – СПб. : Питер, 2008. – 208с.
7. Социальная психология личности в вопросах и ответах: Учеб. пособ. для вузов / Под ред. В.А. Лабунского – М. : Гардарики, 2001. – 397с.
8. Социальная психология: Учеб. пособ. для вузов / Под ред. А.Н.Сухова, А.А.Деркача – М. : Академия, 2001. – 600с.
9. Циба В.Т. Соціальна психологія: навч. посіб. / В.Т.Циба, Ю.Ж.Шайгородський. – Полтава, Дивосвіт, 2009. – 335с.
10. Швачко О.В. Соціальна психологія: Навч. посіб. для вузів / О.В.Швачко – К. : Вища школа, 2002. – 111с.
11. Власова О.І. Соціальна психологія організацій і управління: Підручник / О.І.Власова. – К. : ТОВ «Кондор», 2010. – 398с.

12. *Жариков Е.С.* Психология управления. Книга для руководителя и менеджера по персоналу / Е.С.Жариков. – М. : МЦФЭС, 2002. – 512с.
13. *Иванова І.В.* Менеджер – професійний керівник: Навч. посіб. / І.В.Іванова. – К. : Київський нац. торг.-екон. ун-т., 2001. – 107с.
14. *Кабаченко Т.С.* Психология управления: Учеб. пособ. / Т.С.Кабаченко. - М. : Педагогическое общество России, 2005. – 384с.
15. *Карпов А.В.* Психология менеджмента: Учеб. пособ. / А.В.Карпов. – М.: Гардарики, 2005. – 584с.
16. *Карамушка Л.Н.* Психология управления: Учеб. пособ. / Л.Н.Карамушка – К. : Миллениум, 2003. – 344с.
17. *Кулінич І.* Психологія управління: Навч. посіб. / І.Кулінич. – К. : Вид-во «Знання», 2008. – 292с.
18. *Мельник Л.П.* Психологія управління: Курс лекцій – 2-ге вид., стереотип. / Л.П.Мельник - К. : МАУП, 2002. – 176с.
19. *Машков В.Н.* Психология управления: Учеб. пособ. / В.Н.Машков – М. : Издательство Михайлова В.А., 2002. – 256с.
20. *Никифоров Г.С.* Психология менеджмента: Учеб. для вузов. – 2-е изд., доп. и перераб. / Г.С.Никифоров. – СПб. : Питер, 2004. – 639с.
21. *Урбанович А.А.* Психология управления: Учеб. пособ. / А.А.Урбанович. – Мн. : Харвест, 2003. – 640с.
22. *Цимбалюк І.М.* Психологія управління: Навч. посіб. / І.М.Цимбалюк. – К. : Професіонал, 2008. – 624с.
23. *Чередниченко И.П.* Психология управления / И.П.Чередниченко, Н.В.Тельных. - М. : Изд-во Феникс, 2004. – 608с.
24. *Абульханова К.А., Авцинова Г.И., Бодалев А.А., Васина Н. В.* Политическая психология: Учеб. пособие / А.А.Деркач (общ. ред.). / К.А.Абульханова, Г.И.Авцинова, А.А.Бодалев, Н.В.Васина. - М. : Проект, 2001.- 860с.
25. *Головатий М.Ф.* Політична психологія: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / М.Ф.Головатий. – К. : МАУП, 2006. – 400с.
26. *Гуревич П.* Политическая психология / П.Гуревич. – М. : Юнити, 2008. – 543с.
27. *Дилигентский Г.Г.* Социально-политическая психология / Учебное пособие для высших учебных заведений, обуч. по спец. «Социология», «Психология», «Политология» / Г.Г.Дилигентский. – Режим доступа : http://www.koob.ru/diligensky/sots-polit_psiholologia
28. *Кириллюк Ф.М.* Психология и политика: Учеб. пособ. / Ф.М.Кириллюк, В.Г.Кремень, Ю.В.Ирхин. – Режим доступа : <http://politics.ellib.org.ua/pages-2222.html>
29. *Косолапов Н.А.* Психология политической деятельности / Н.А.Косолапов. – Режим доступа : http://www.politology.vuzlib.org/book_o236_page_41.html
30. *Политическая психология:* Учебное пособие для вузов / Под общей ред. А.А. Деркача, В.И. Жукова, Л.Г. Лаптева. – М.: Деловая книга, 2001.- 475с.
31. *Шестопал Е.Б.* Политическая психология: Учебник для вузов / Е.Б.Шестопал. – Режим доступа: http://www.koob.ru/shestopal/political_psyh

32. *Аминов И.* Юридическая психология / И.Аминов. – М. : Юнити-Дана, 2007. – 415с.- Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/1492166/>
33. *Бедь В.В.* Юридична психологія: Навч. Посіб / В.В.Бедь. – Львів : „Новий Світ-2000”; - К. : „Каравелла”, 2002. – 376с. - Режим доступа: <http://uareferats.com/index.php/book/details/83>
34. *Бочелюк В.* Юридична психологія: Навч. посіб. / В.Бочелюк. – К. : ЦУЛ, 2010. – 336с. - Режим доступа: http://ebooktime.net/book_112.html
35. *Васильев В..Л.* Юридическая психология: 5-е изд., доп. и перераб. / В.Л. Васильев. – СПб. : Питер, 2008. – 656с. – Режим доступа: <http://www.klex.ru/3dc>
36. *Еникеев М.И.* Основы юридической психологии: Учеб. / М.И.Еникеев. – М. : Изд-во НОРМА, 2009. – 448с.- Режим доступа: <http://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/74222/977b0689d7abfeac2273e83f85be6706.pdf?sequence=1>
37. *Казміренко Л.І.* Юридична психологія. Словник / Л.І.Казміренко. – К. : ТОВ «Кондор», 2008. – 224с.
38. *Коновалова В.О.* Юридична психологія Підручник / В.О.Коновалова, В.Ю.Шепітько. – Х. : «Право», 2008. – 240с. –Режим доступа: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/PRAVO/UridPsihologija.pdf
39. *Зенько Ю.М.* Психология и религии. 2-е изд., испр. и доп. / Ю.М.Зенько – СПб. :Речь, 2009. – 552с.
40. *Коляденко Н.В.* Психологія релігії: Опорний конспект лекцій / Н.В.Коляденко. – К. : ІПК ДСЗУ. 2006. – 85с.
41. *Матласевич О.В.* Психологія релігії: Навч. посіб. / О.В.Матласевич. – Острог : Вид-во Нац. Ун.»Острозька академія», 2012. – 350с.
42. *Москалець В.П.* Психологія релігії: посіб. / В.П.Москалець. – К. : Академвидав, 2004. – 240с.
43. *Основы религиоведения: учеб. для студентов вузов /* Под ред. И.Н.Яблокова. – М. : Высш. шк., 2005. - 508с. Режим доступа : <http://www.alleng.ru/d/relig/relig003.htm>
44. *Сальченко К.В.* Психология религиозности и мистицизма: Хрестоматия / К.В.Сальченко – М. : АСТ, Харвест. 2001. – 544с. Режим доступа : <http://www.klex.ru/5bn>
45. *Сафронов А.Г.* Психология религии А.Г.Сафронов – К. : Ника-Центр, 2002. – 224с.
46. *Андреева Г.М.* Психология социального познания. 2-е изд. / Г.М.Андреева. - М. : Аспект-Пресс, 2004. – 288с.
47. *Барабанщиков В.А.* Психология восприятия: Организация и развитие перцептивного процесса / В.А.Барабанщиков. – М. : Изд-во Колито-Центр, 2006. – 239с.
48. *Шепель В.М.* Имиджелогия. Как нравится людям / В.М.Шепель. – М. : Народное образование, 2002. Режим доступа : <http://evartist.narod.ru/text9/17.htm>
49. *Равенский Н.* Как читать человека. Черты лица, жесты, позы, мимика / Н.Равенский. – М. : Рипол Классик, 2007. – 672с.

IV. Форма підсумкового контролю успішності навчання – екзамен.

V. Засоби діагностики успішності навчання: поточне тестування, контрольні роботи онлайн за відповідними модулями, оцінка за виконання домашнього завдання, за активність в аудиторних заняттях, підсумкова оцінка.